

Joanna Ignatowicz-Nikiel

Postawy wobec aktywności autoedukacyjnej młodzieży "wkraczającej w dorosłość" jako forma działań transgresyjnych

---

Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa nr 1, 201-217

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Joanna IGNATOWICZ-NIKIEL
Uniwersytet Jagielloński

POSTAWY WOBEC AKTYWNOŚCI AUTOEDUKACYJNEJ MŁODZIEŻY „WKACZAJĄCEJ W DOROSŁOŚĆ” JAKO FORMA DZIAŁAŃ TRANSGRESYJNYCH

Wprowadzenie

Zagadnienia dążenia człowieka do osobistego rozwoju, kształtowania własnej osoby czy samodzielnego kierowania własnym życiem są tematami, które budziły i ciągle budzą żywe dyskusje naukowe. Głównie na gruncie nauk humanistycznych pojawiają się odmienne poglądy, koncepcje czy też teorie, których autorzy w myśl historii myśli naukowej przedstawiają wiele dociekań teoretycznych jak również praktycznych, których przedmiotem jest człowiek.¹ Coraz bardziej powszechne staje się przekonanie, według którego poznanie osobowości człowieka, jego systemu wartości, systemu potrzeb, motywów działania oraz możliwości rozwojowych jest niezbędnym warunkiem tworzenia humanistycznej wizji człowieka.² Poznanie tego, co nurtuje badaczy wyznaczyć może nowy kierunek w edukacji, która to coraz silniej determinowana jest przez procesy globalizacji, a której celem jest samokształtujący się człowiek. W opinii autorki, zarówno współczesna pedagogika jak i nauki z pogranicza, głównie psychologia humanistyczna, wskazują na taką tendencję.

Pojęcie autoedukacji i pojęć pokrewnych w naukach społecznych – analiza pojęć

Na gruncie nauk społecznych jest wiele określeń tego, co można nazwać własną pracą człowieka nad sobą, nabywaniem wiedzy, sprawności psychofizycznej oraz rozwojem osobowości.³ Badacze pedagogicy, którzy uznają, że jest ona nauką o „(...) wychowaniu, kształceniu i samokształtowaniu człowieka w ciągu całego życia”,⁴ pracę człowieka nad samym sobą określają między innymi terminami: samowychowanie, samokształcenie, samonauczanie, samouctwo, samodoskonalenie, samoedukacja, samodoskonalenie się, samorzutny rozwój, kierowanie samym sobą, wychowanie samego siebie, kształtowanie osobowości, wewnętrzny rozwój, panowanie nad sobą, autoedukacja. Przenosząc istotne tu zagadnienie na grunt psychologii można doszukać się takich określeń jak: samorealizacja, autokreacja, autokreacja intencjonalna.

Według autorki, najbardziej użytecznym pojęciem określającym pracę człowieka nad samym sobą, kiedy to dąży on do rozwoju swojej osobowości jest *autoedukacja*. Pojęcie to na gruncie pedagogiki i psychologii bywa używane zamiennie z wyżej wymienionymi terminami, jednak należy podkreślić, że terminy te tylko z pozoru są tożsame. Analizując ich etymologię należy stwierdzić, że są one wyrazem ewolucji badań naukowych nad tym zagadnieniem oraz

---

¹ B. Matwijów, *Samokształtowanie się człowieka w pedagogicznych koncepcjach XX wieku*. Kraków 1994, s. 7

² J. Koziński, *Koncepcje psychologiczne człowieka*. Warszawa 2000, s. 9-10

³ D. Jankowski, *Autoedukacja wyzwaniem współczesności*. Toruń 1999, s. 14

⁴ S. Palka, *Metodologia, Badania, Praktyka pedagogiczna*. Gdańsk 2006, s. 8

rozwoju nauk społecznych na przełomie XIX wieku, jak również wynikiem zróżnicowanych ujęć i odkrywania kolejnych aspektów tego zjawiska na gruncie poszczególnych dziedzin wiedzy.⁵

Szczególnie interesujący poznawczo wydaje się nurt psychologii, którego głównym założeniem jest teza o działaniach transgresyjnych lub transgresji, właściwych naturze ludzkiej. Jej autorem jest Józef Koziński.⁶ Przenosząc się natomiast na grunt pedagogiki – warte uwagi są wszelkie koncepcje i teorie, które związane są z szeroko rozumianą autoedukacją ludzką, jak i terminy jej pokrewne.

Termin autoedukacja, zawierający w drugim członie tego wyrazu odwołanie do słowa *edukacja*, każe pedagogom docenić i zajmować się tym zjawiskiem. Głównie pedagodzy, którzy zajmują się nauką o wychowaniu (o edukacji) powinny promować tego typu działania. Jest to szczególnie ważne dla pedagogiki, której zadania nie ograniczają się jedynie do opisu i wyjaśniania procesów edukacyjnych, ale obejmują również szukanie dróg, metod i środków do dynamizowania, ukierunkowania, ułatwiania, wspomagania i korygowania.⁷

Autoedukacja jest to zjawisko bardzo trudne do historycznej rekonstrukcji, ponieważ jest elementem życia człowieka rozpatrywanym zawsze w sposób indywidualny. Zjawisko to nie stanowi koniecznego składnika egzystencji ludzkiej, jednak jest warunkiem jakości jej życia.⁸ Dzierżymir Jankowski przez pojęcie autoedukacji rozumie „(...) proces, a ściślej proces działalności, kierowany intencją biograficzną jego podmiotu, wpleciony wielorako we wszystkie przejawy aktywności, związane z licznymi funkcjami życia i twórczości.”⁹ Należy podkreślić, że w takim ujęciu autoedukacji jest również miejsce na zadania, które są realizowane świadomie, wykonywane w sposób wysoce zaangażowany.¹⁰ Wspomniany autor, pisząc o zjawisku autoedukacji podkreśla, że można ją najpełniej rozpoznać i przedstawić jedynie metodami opisu idiograficznego.¹¹ W związku z tym zjawisko autoedukacji w niniejszym artykule zostanie przedstawione w taki właśnie sposób, z uwzględnieniem głównie jej istoty.

Jak twierdzi autor: „Na gruncie psychologii problematyka autoedukacji, a więc tak czy inaczej rozumianej autokreacji czy samorealizacji jest słabo zaznaczone. Nieco inaczej ma się rzecz z pedagogiką, gdzie, jako pochodna czy obrzeżna szerszej problematyki edukacyjnej, była i jest bardziej eksponowana.”¹²

Autoedukacja – jak zaznaczyłam – jest bardzo często identyfikowana z autokreacją, której to głównym elementem jest spontaniczny rozwój człowieka nierozłącznie związany z całokształtem jego aktywności. Tak rozumiana autoedukacja stanowi wówczas osobowościowy efekt tej aktywności.¹³ Zjawisko autoedukacji jest procesem autonomicznie przez jednostkę wzbudzonym, jak również realizowanym, choć – co należy podkreślić – autoedukatorzy

⁵ D. Jankowski, *Autoedukacja wyzwaniem...*, op. cit., s. 14

⁶ J. Koziński, Transgresjonizm. (w:) *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. Pilch (red). Warszawa 2005, s. 780

⁷ D. Jankowski, Autoedukacja. (w:) *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. Pilch (red). Warszawa 2005, Tom I, s. 233-234

⁸ D. Jankowski, *Autoedukacja wyzwaniem...*, op. cit., s. 17

⁹ D. Jankowski, *Pedagogika kultury. Studia i koncepcje*. Kraków 2006, s. 205-206

¹⁰ Ibidem, s. 206

¹¹ D. Jankowski, *Autoedukacja wyzwaniem...*, op. cit., s. 17

¹² Ibidem, s. 46

¹³ Ibidem, s. 12

korzystają również z inspiracji zewnętrznych oraz sięgają po różnego rodzaju środki rzeczowe, osobowe i ideowe.¹⁴ Są to ludzie charakteryzujący się wysoko rozwiniętą postawą intrapersonalną, dynamiczni i twórczy. Jeśli ambicja i twórczość stanowią dla nich wartości autoteliczne, nadrzędna wobec nich autoedukacja jest rozumiana jako samodoskonalenie. W przypadku, gdy jest ona zredukowana do wartości instrumentalnych staje się szeroko rozumianą samorealizacją, rozumianą jako urzeczywistnienie swoich możliwości w zakresach działalności zewnętrznej i wewnętrznej. Ukierunkowanie wysiłku autoedukacyjnego ma tu niebagatelne znaczenie, ponieważ wyznacza to kierunek i intensywność procesu osobowościotwórczego. Jankowski podkreśla, że autoedukacja jest zawsze albo swoistą postacią twórczości, albo nierozłącznym, komplementarnym dla niej procesem.¹⁵

Autoedukacja jest częścią edukacji permanentnej i tą jej postacią, która w najpełniejszy sposób realizuje podmiotowość człowieka w stosunku do samego siebie.¹⁶ Człowiek w ciągu swojego życia doświadcza nie tylko świata zewnętrznego, nieustannie doświadcza również w subiektywny sposób siebie samego. Autoedukacja ujmowana w ten sposób jest właśnie doświadczeniem siebie samego i kierowaniem własnym rozwojem w granicach posiadanych możliwości.¹⁷ Człowiek musi sobie sam stwarzać warunki do autoedukacji, ale musi też występować zewnętrzna motywacja edukacyjna stymulująca ten proces. Autoedukacja może być zatem określana przez współczynnik kształtowania się osoby zdolnej do zachowań podmiotowych, jako forma przejawiania się podmiotowości jednostki na tej płaszczyźnie podmiotowości, jaką jest formująca się jej osobowość. Wreszcie, autoedukacja może być ujmowana jako wskaźnik osiągniętego przez jednostkę poziomu podmiotowości.¹⁸ To podmiotowość jest tak istotna w tym procesie, gdyż właśnie poczucie bycia źródłem i sprawcą własnego życia jest ważnym czynnikiem modelującym wpływ jednostki na całokształt procesu kreowania osobowości.¹⁹ Jak wskazuje Jankowski: „Bywa również tak, że ludzie podejmują próby autoedukacyjne, nie tyle na antycypowane stany osobowościowe, wchodzące w skład <ja> idealnego, ale ze względu na to, że poszukują nowych płaszczyzn i przejawów własnej aktywności, nowych i bogatszych źródeł satysfakcji, nowych, ciekawszych sytuacji, z których mogą czerpać doznanie mocy woli, własnej sprawności, społecznej przydatności. I wtedy to te sytuacje, rodzaje pożądanej aktywności, oczekiwane doznania są właściwym przedmiotem ich zabiegów autoedukacyjnych, jako ich koniecznych warunków.”²⁰ Jeśli procesy osobowościotwórcze są warunkowane oddziaływaniami społecznymi, mówimy o wychowaniu, a jeśli mają źródła wewnętrzne, wówczas są wyrazem działań autoedukacyjnych. Należy jednak podkreślić, że równie istotnym dla rozwoju osobowości jest wychowanie, jak i indywidualna aktywność autoedukacyjna.

Wskazuje się zatem, że „(...) procesy autoedukacyjne nie są wyrazem jakichś sztucznie wyodrębnionych i stosownie ustrukturyzowanych splotów działań, ale

¹⁴ Ibidem, s. 12

¹⁵ Ibidem, s. 17-19

¹⁶ Ibidem, s. 38

¹⁷ Ibidem, s. 41

¹⁸ Ibidem, s. 58

¹⁹ Ibidem, s. 61

²⁰ Ibidem, s. 62

swoistym składnikiem wielopłaszczyznowej aktywności człowieka, pozwalającej mu, oprócz osiągnięcia innych ważnych dla niego celów życiowych, realizować również siebie, w kształcie zbliżonym do własnego, ale przecież nietrwale jednoznacznie ustalonego, zeschematyzowanego wyobrażenia, jakim chce on się stać, rozwijając własną tożsamość, ugruntowując autonomię osobową, kształtując przekonania i styl życia, pozwalające mu urzeczywistniać swoje możliwości oraz dążenia.”²¹ Zasadniczą treścią postawy autoedukacyjnej jest zatem własna osoba oraz jej czynności podmiotowe, które mogą być wskaźnikiem cech, właściwości i osiągniętych standardów osobowościowych.²²

Przenosząc problem autoedukacji na grunt pedagogiki należy stwierdzić, że jest ona rozumiana jako samokształcenie lub samonauczanie (szerzej samoedukacja) oraz samowychowanie. Można zatem wysunąć tezę, iż autoedukacja stanowi syntezę procesu samowychowania i samonauczania lub samokształcenia.

Samokształcenie obejmuje przede wszystkim sprawnościową i poznawczą stronę umysłu człowieka, natomiast samowychowanie obejmuje sferę uczuciowo-wolicjonalną.²³ Samowychowanie można uznać za aktywność człowieka, który dąży do kształtowania siebie jako osoby. Po rozpoznaniu własnych potencjalności i przyjęciu określonego ideału człowiek chce upodobnić się do uznanego przez siebie wzorca.”²⁴ Można również przyjąć, że jest ono procesem rozwoju osobowości traktowanej jako całość, procesem nabywania wiedzy i realizacji świadomie wybranego ideału, przekształceniem osobowości po linii idealnego „ja”, kształtowaniem własnej drogi życia.”²⁵ W opinii autorki we wszystkich definicjach samowychowania ich autorzy kładą nacisk na to, że działania samowychowawcze są indywidualne, celowe, a jednostka podejmując je zawsze dąży do realizowania wyznaczonego przez siebie wzoru czy ideału osobowości.

Samonauczanie w pedagogice bywa kojarzone z procesem samokształcenia, które to „obejmuje własny wysiłek uczącego się podmiotu, niepodlegający kontroli zewnętrznej i organizowany przeważnie na podstawie samodzielnie opracowanego programu. Dlatego też zasadniczym warunkiem skutecznego samonauczania jest systematyczna autokontrola i samoocena.”²⁶ W tym kontekście należy stwierdzić, że autoedukator urzeczywistnia swoją samodzielność głównie przez to, że planuje oraz realizuje w odniesieniu do swojej osoby swój własny proces osobowościotwórczy.²⁷

Pojęcie samoedukacji jest natomiast porównywane lub stosowane zamiennie z pojęciem autoedukacji. Samoedukacja jest rozumiana, jako „(...) proces rozwoju samego siebie zgodny z własną motywacją, odnoszący się do rozwoju całości osobowości (uwzględniający rozwój sfery umysłowej, tj. samodzielnego uczenia się).”²⁸ Stanisław Ludwiczak uważa, że samoedukacja odnosi się również do samopoznania i samokontroli. Pojęcie samopoznania rozumie jako „(...)

²¹ D. Jankowski, *Autoedukacja wyzwaniem....*, op. cit., s. 102

²² Ibidem, s. 151

²³ Ibidem, s. 47

²⁴ S. Baley, *Drogi samopoznania*. Kraków 1947, s. 143

²⁵ B. Matwijów, *Samokształtowanie się człowieka...*, op. cit., s. 113

²⁶ Cz. Kupisiewicz, *Dydaktyka ogólna*. Wydanie I. Warszawa 2000, s. 30

²⁷ D. Jankowski, *Autoedukacja wyzwaniem....*, op. cit., s. 89

²⁸ B. Matwijów, *Samokształtowanie się człowieka...*, op. cit., s. 113

integralną część samoedukacji, samodzielne ustalenie stanu cech osobowych, intelektu i umiejętności, gotowość do doskonalenia osobowości samoedukatorów według aktualnych potrzeb.”²⁹ Samokontrola natomiast to „(...) integralna część procesu, samodzielne ustalenie stanu doskonalenia osobowości, celów i zadań samoedukacyjnych”.³⁰

Jak wspominałam, autoedukację na gruncie psychologii utożsamia się z samorealizacją i autokreacją (intencjonalną). Samorealizacja może być rozumiana jako termin określający motyw spełnienia wszystkich potencjalnych możliwości jednostki, motyw nadrzędny wobec innych, a właściwie jedyny rzeczywisty motyw człowieka. Stanowisko takie przyjmuje Kurt Goldstein w swojej teorii organizmistycznej. W inny sposób samorealizację określa Abraham H. Maslow, określając ją jako ostateczny poziom rozwoju psychicznego człowieka, który może być osiągnięty jedynie wówczas, gdy zostaną zaspokojone wszystkie potrzeby podstawowe i metapotrzyby, oraz gdy następuje realizacja całego potencjału osobowości. Te dwa określenia samorealizacji zasługują na uwagę, pomimo, że stanowią dwie odrębne definicje tegoż zjawiska, taktując ją jako motyw lub poziom rozwoju. Jednak wyznacznik samorealizacji, niezależnie od sposobu definiowania, stanowią te same cechy: niezależność, autonomia, odporność na naciski z zewnątrz oraz przekraczanie ram środowiska zamiast prostego zmagania się z nim.³¹ W tym miejscu należy podkreślić, że jednostka samorealizuje się (w kontekście autoedukacyjnym) tylko wtedy, gdy stoi przed nią zadanie trudne, złożone, przekraczające aktualne jej możliwości. W związku z tym czynnikiem implikującym samorealizację jest nie każde zadanie, ale zadanie i zaangażowanie w jego realizację, które stawia sobie jednostka i przez to próbuje podnieść pułap swoich możliwości.

Autokreacja „(...) jest to współtworzenie, współformowanie przez jednostkę własnej drogi życia i osobowości”. Według Jankowskiego autokreacja jest niezbędnym czynnikiem osiągania wartości osobowych np. postawy twórczej. Autokreacja jest również rozumiana, jako „(...) każdy sposób kreowania siebie, w zakresie jednego, kilku lub wszystkich elementów składających się na kształt jednostki”.³² Na elementy te składają się między innymi kształtowanie osobowości, intelektu, własnego ciała, relacji z innymi ludźmi oraz kreowanie własnego otoczenia w przypadku, gdy będzie ono miało wpływ na siebie samego.³³ Autokreacja jest traktowana zatem jako przejaw autoedukacji, jednak w takiej jej tylko postaci, gdy najpełniej realizowana jest przez to podmiotowość człowieka wobec samego siebie.³⁴

²⁹ S. Ludwiczak, *Samoedukacja...*, s. 102

³⁰ Ibidem, s. 107

³¹ A. S. Reber, E. S. Reber, *Samoreaktywacja*. (w:) *Słownik Psychologiczny*, I. Kurcz, K. Skarżyńska (red.). Warszawa 2008, s. 686

³² J. Pawlak, *Autokreacja. Psychologiczna analiza zjawiska i jego znaczenie dla rozwoju człowieka*. Kraków 2009, s. 14

³³ Ibidem, s. 14

³⁴ D. Jankowski, *Autoedukacja wyzwaniem...*, op. cit., s. 38

Postawa wobec autoedukacji a osobowość

W tym miejscu należy wyróżnić dwa podstawowe pojęcia: autoedukacja, a precyzując: samowychowanie, samonauczanie, samokształcenie, samorealizacja i autokreacja (intencjonalna) oraz osobowość, której wyraz stanowi postawa wobec aktywności autoedukacyjnej.

Zdaniem Stanisława Miki „postawa to struktura złożona z elementów, które stanowią, po pierwsze wynik poznania jakiegoś przedmiotu, po drugie wynik stosunku emocjonalnego do przedmiotu, wreszcie po trzecie, motywację do pewnego zachowania względem tego przedmiotu.”³⁵ Postawa składa się z trzech elementów: poznawczego, emocjonalnego oraz behawioralnego. Aktywność własna może mieć charakter odtwórczy i twórczy. Poprzez działalność odtwórczą człowiek realizuje znane sobie zadania w znany sobie sposób, poprzez powtarzanie, reprodukowanie lub naśladowanie, nie dochodząc w rezultacie do nowych dla siebie doświadczeń. Uwaga autorki skupia się zatem przede wszystkim na postawach twórczych, a szerzej transgresyjnych, ponieważ, to właśnie one stanowią wyraz działań autoedukacyjnych człowieka.

Postawa twórcza jest to „ukształtowana (...) właściwość poznawcza i charakterologiczna, wykazująca tendencję, nastawienie lub gotowość do przekształcania świata rzeczy, zjawisk, a także własnej osobowości.”³⁶ Postawa twórcza według Stanisława Popka obejmuje sferę poznawczą i charakterologiczną. Pierwsza wynika z dyspozycji intelektualnych i wiąże się z możliwościami takimi jak: wysoka wrażliwość, zdolność w postrzeganiu, zapamiętywaniu, wytwarzaniu i przetwarzaniu informacji dzięki wyobraźni, intuicji i specyficie myślenia dywergencyjnego. Tę drugą autor opisuje m.in. przez takie cechy jak: niezależność, aktywność, witalizm, elastyczność, oryginalność, odwaga, samodzielność, otwartość, wysokie poczucie wartości „ja” itp.

Reasumując, należy stwierdzić, że: „Autoedukacja oznacza własną pracę jednostki nad urzeczywistnieniem siebie według jakiegoś ideału lub wzoru osobowego. Ten ideał, jego wyobrażenie lub przyjęty wzór z otoczenia społecznego czy przekazu kultury, odnosić się może do jakichś pojedynczych zakresów antycypowanej własnej indywidualności, co jest częściej spotykane (np. do określonego zasobu wiedzy, umiejętności, sprawności, systemu wartości), lub, co występuje rzadziej, jedynie w jakimś zrębie, zarysie – do jej całości. Kształtowanie się w świadomości jednostki ideału siebie czy internalizacja jakiegoś rozpoznanego wzoru i czynienie ich odniesieniami dla własnych starań, by dane elementy (czy, w przypadku ideału, cały ich skonfigurowany splot) urzeczywistnić w rozwijającej się własnej osobowości, jest następstwem różnych inspiracji i motywów. Następuje on w procesie samopoznania i krystalizowania się indywidualnej orientacji życia (samowiedza, samoocena i światopogląd, który jest mniej czy bardziej sklaryfikowanym systemem uznawanych i odczuwanych wartości).”³⁷

³⁵ Przytaczam za Tadeuszem Lewowickim, *Indywidualizacja kształcenia. Dydaktyka różnicowa*. Warszawa 1977, s. 130

³⁶ Zdolności i uzdolnienia twórcze – podstawy teoretyczne. (w:) Popek (red.), *Aktywność twórcza dzieci i młodzieży*. Warszawa 1988, s. 27

³⁷ D. Jankowski, *Autoedukacja...*, op. cit., s. 232-233

Autoedukacja a działania transgresyjne i adaptacyjne

W niniejszym artykule przyjęto założenie, że aktywność autoedukacyjna jest formą działań transgresyjnych (psychologicznych, osobistych, indywidualnych, celowych). Przenosząc się na grunt psychologii, głównie humanistycznej, pojęcie działań transgresyjnych jest – w opinii autorki – równoważne z takimi terminami jak: autokreacja i samorealizacja. Ponadto, działania autoedukacyjne funkcjonalnie powiązane z transgresją, służą zaplanowanemu kształtowaniu postaw transgresyjnych (ekspansywno-twórczych i osobistych-twórczych).

Rozpoczynając rozważania nad koncepcją transgresji należy stwierdzić, iż działania transgresyjne „(...) polegają na tym, że człowiek świadomie przekracza dotychczasowe granice materialne, społeczne i symboliczne.”³⁸ Działania transgresyjne w większym stopniu uwarunkowane są przez czynniki podmiotowe, takie jak potrzeba poznawcza, ciekawość, zdziwienie i dążenie do doskonałości czy duma z możliwości przekraczania granic, których nikt jeszcze nie przekroczył.³⁹ Działania te różnią się od aktywności adaptacyjnej, która nastawiona jest na utrzymanie dotychczasowego stanu rzeczy. Człowiek podejmuje ją po to, aby, usunąć deficyt wartości potrzebnych do życia.⁴⁰ Ważne w niniejszym artykule jest zwrócenie uwagi na to, czym szczególnie różnią się działania transgresyjne od działań ochronnych. Działania ochronne są różnorodne, dzieli się je na dwie zasadnicze kategorie. Do pierwszej z nich zaliczane są czynności zapobiegające utracie typowych wartości. Człowiek, który je podejmuje wykonuje operacje zapewniające utrzymanie dotychczasowego stanu posiadania np. zachowuje własne terytorium, które posiada. Koziński wskazuje, że bardziej powszechna jest druga kategoria działań ochronnych, których celem jest likwidacja aktualnego deficytu wartości, co przejawia się poprzez np. odzyskanie wolności, gdy jest ona ograniczona przez czynniki zewnętrzne. Działania transgresyjne natomiast dzieli na ekspansywne i twórcze.⁴¹ Działania ekspansywne opierają się na myśleniu i podejmowaniu decyzji. Działania te, mogą być skierowane ku sobie wtedy, gdy człowiek stara się przekroczyć granice swoich możliwości intelektualnych i wolicjonalnych.⁴² Działania twórcze są natomiast najbardziej specyficznym rodzajem transgresji prywatnych i publicznych. Dzięki tym działaniom człowiek konstruuje narzędzia, rozwija naukę i filozofię.⁴³

Człowiek może wykonywać działania twórcze dzięki wrodzonym kompetencjom umysłu. Umysł ten jest zdolny nie tylko do asymilowania informacji zewnętrznych, ale również potrafi je tworzyć. Umie formułować nowe struktury abstrakcyjne, konstrukcje techniczne, czy nowe projekty autokreacyjne.⁴⁴ Koziński twierdzi, iż: „Mimo iż łatwo można wyróżnić ludzi zorientowanych na ekspansję i ludzi zorientowanych na innowację, to jednak różnice między wyróżnionymi kategoriami są jedynie względne. Twórczość jest bowiem specyficznym rodzajem ekspansji: poszerza dotychczasowe granice poznania; rozwija kulturę; rozbudowuje ludzki światopogląd. Jednocześnie działania

³⁸ J. Koziński, *Transgresja i kultura*. Warszawa 1997, s. 43

³⁹ J. Koziński, *Transgresja...*, op. cit., s. 51

⁴⁰ Ibidem, s. 51

⁴¹ J. Koziński, *Koncepcja transgresyjna...*, op. cit., s. 45

⁴² J. Koziński, *Transgresja...*, s. 54-55

⁴³ J. Koziński J., *Koncepcja transgresyjna...*, op. cit., s. 62

⁴⁴ Ibidem, s. 80

ekspansywne zawierają pewne elementy innowacji. Zależności te, nie zmniejszają jednak podstawowego znaczenia tego podziału.⁴⁵ W miarę podejmowania działań ekspansywnych i twórczych następuje przesunięcie granicy osiągnięć. Zjawisko to jest zupełnie naturalne, ponieważ wiąże się między innymi z tym, że działania transgresyjne (ja chcę) funkcjonują na innej zasadzie niż działania ochronne (ja muszę).⁴⁶ Inny jest zatem charakter motywacji owych działań – w pierwszym jest to motywacja autoteliczna, w drugim instrumentalna.

W związku z istotą artykułu wydaje się zasadne rozróżnienie transgresji psychologicznych i historycznych. Transgresje psychologiczne (prywatne lub zwyczajne) to działania ludzi, w których przekraczają oni granice swoich dotychczasowych osiągnięć, wychodzą poza przestrzeń, w której toczyło się ich dotychczasowe osobiste życie. Działania psychologiczne są transgresjami z punktu widzenia jednostki lub małej grupy. Transgresje psychologiczne dzieli się na ekspansywne i twórcze. Transgresje te nie tworzą wartości, które byłyby nowe dla ludzkości jednak są one ważne z jednostkowego punktu widzenia. Zaspokajają potrzeby i pragnienia jednostki, dają osobistą satysfakcję, budzą ciekawość poznawczą, wywołują zdziwienie i zwiększają motywację do dalszych ambitnych dokonań. Ponadto, rozwijają zdolności i umiejętności twórcze oraz kształtują osobowość.⁴⁷ Transgresje historyczne (publiczne), polegają na przekraczaniu przez człowieka granic, których nikt jeszcze nie przełamał, tworzeniu wartości, których nikt jeszcze nie stworzył. Transgresje te mogą być ekspansywne lub twórcze. Do tego typu działań należą m.in. odkrycia geograficzne, osiągnięcia naukowe czy opracowanie reform gospodarczych.⁴⁸ Transgresje mogą zachodzić w czterech światach, czyli mogą być ukierunkowane „ku ludziom, ku symbolom, ku rzeczom i ku sobie”, występują w dwóch formach, jako działania twórcze i ekspansywne.⁴⁹ Transgresje można również podzielić na indywidualne i zbiorowe. Pierwsze z nich są najbardziej znane i łatwe do przedstawienia. W umyśle jednostkowego sprawcy (Ja) powstaje projekt przekroczenia dotychczasowych granic symbolicznych; dzięki silnej motywacji próbuje on urzeczywistnić te zmiany.⁵⁰ Drugie z nich mają charakter ponadindywidualny, związane są z My i są często dziełem kilku sprawców.⁵¹

Zdaniem autorki procesy osobowościowo-twórcze człowieka warunkowane są przez: system potrzeb, system wartości, motywy postępowania, samoocenę oraz przekonania, wynikiem ich jest postawa względem działań autoedukacyjnych ujmowanych w niniejszej pracy, jako działania transgresyjne.

Autoedukacja a potrzeby ludzkie

Można przyjąć, że osobowość jest to „(...) centralny system integracji i regulacji czynności ludzi”,⁵² na który składa się system przekonań dotyczących: ja, innych ludzi i relacji z nimi, świata i własnego życia (poznawcze ujęcie

⁴⁵ Ibidem, s. 62

⁴⁶ Ibidem, s. 49

⁴⁷ Ibidem, s. 52-53

⁴⁸ J. Koziński, *Transgresjonizm*. (w:) *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. Piłch (red.) Warszawa 2005, s. 780

⁴⁹ J. Koziński, *Koncepcja transgresyjna...*, op. cit., s. 61

⁵⁰ J. Koziński, *Transgresja...*, op. cit., s. 56

⁵¹ Ibidem, s. 57

⁵² J. Reykowski, G. Kochańska, *Szkice z teorii osobowości*. Warszawa 1980, s. 55

osobowości – koncepcja Seymoura Epsteina⁵³). Badanie osobowości jest badaniem systemu, od którego to zależy sterowanie całym zbiorem mechanizmów systemu, dzięki któremu aktywność człowieka nie stanowi luźnego nagromadzenia zmieniających się coraz to nowych czynności, lecz ma formę zorganizowaną, jest uporządkowana w większe całości, działania, które z kolei składają się na działalność życiową.⁵⁴ Wskazuje się bowiem, że osobowość „będąc źródłem podmiotowych zachowań człowieka, w swoich poszczególnych elementach składowych staje się zarazem przedmiotem własnego oddziaływania, którego celem jest ich ukształtowanie, rozwinięcie, modyfikacja czy eliminacja, zgodnie z własnym wyobrażeniem o pożądanym ich stanie, różnym od stanu istniejącego.”⁵⁵

Potrzeba psychiczna jest to cecha osobowości, która służy przystosowaniu, samoregulacji i rozwojowi zarówno gatunku, jak i jednostki. Obuchowski uznaje, że „(...) potrzeba jakiegoś przedmiotu Y jest właściwością osobnika X, polegającą na tym, że osobnik X bez przedmiotu Y nie może normalnie funkcjonować. Znaczy to, że nie może bez niej uzyskać optymalnej sprawności w zachowaniu siebie i gatunku.”⁵⁶

W opinii autorki najbardziej użyteczną hierarchię potrzeb stworzył Abraham H. Maslow, według którego osobowość jest tym, czym staje się w toku spełniania celów, a rodzaje tych celów są wyznaczone przez potrzeby – dane człowiekowi z przyrodzenia. Potrzeby tworzą hierarchię, w której zaspokojenie potrzeby niższej staje się warunkiem zaspokojenia potrzeby wyższej. Hierarchię potrzeb Maslowa opisuje pięć ich kategorii, które obejmują: potrzeby fizjologiczne, przynależności i miłości, godności i szacunku oraz samoaktualizacji.⁵⁷ Ponadto Maslow przyjął, iż potrzeby ludzkie dzielą się dodatkowo na dwie jakościowe kategorie: deficytu (niedoboru) i bycia (wzrostu). Pierwsze z nich służą uzupełnianiu naturalnych braków powstałych w wyniku działalności człowieka, zaś drugie służą jego doskonaleniu i rozwojowi. Potrzeby deficytu – niższe, zwane homeostatycznymi, to te, których zaspokojenie redukuje napięcie, natomiast potrzeby bycia (heterostatyczne) zwykle powodują, że ich zaspokojenie prowadzi do wzrostu napięcia, ale również do wzrostu bogactwa osobowości. Potrzeby w ten sposób kwalifikowane nie pozostają w stosunku hierarchicznym do siebie, gdyż ludzie realizując potrzeby deficytu, mogą równolegle realizować metapotrzeby.⁵⁸

⁵³ S. Epstein, *Cognitive-experiential self-theory*. (w:) L. Pervin (red.), *Handbook of personality theory and research. Theory and research*. New York 1990a, s. 165-192; S. Epstein, *Wartości z perspektywy poznawczo-przeżyciowej teorii „ja”*. (w:) J. Reykowski, N. Eisenberg, E. Staub, *Indywidualne i społeczne wyznaczniki wartościowania*. Wrocław 1990b, s. 11-32; S. Epstein, *Cognitive-experiential self-theory. Implications for developmental psychology*. (w:) M. Gunnar, L.A. Sroufe (red.), *Self-processes and development*, Vol. 23. Minnesota Symposia on Child Psychology. Hillsdale 1991a, s. 79-123; S. Epstein, *Cognitive-experiential self-theory. An integrative theory of personality*. (w:) R. Curtis (red.), *The relational self: Convergences in psychoanalysis and social psychology*. New York 1991b, s. 111-137; S. Epstein, *Conscious and unconscious self-esteem from the perspective of cognitive-experiential self-theory*. (w:) M. H. Kernis (red.), *Self-Esteem: Issues and answers*. New York 2006, s. 69-76

⁵⁴ J. Reykowski, G. Kocharńska, *Szkice...*, op. cit., s. 55

⁵⁵ Ibidem, s. 164

⁵⁶ Przytaczam za: Stanisławem Siekiem, *Wybrane Metody Badania Osobowości*. Warszawa 1983, s. 186

⁵⁷ K. Obuchowski, *Galaktyka potrzeb. Psychologia dążeń ludzkich*. Poznań 2000, s. 64-65

⁵⁸ Ibidem, s. 70-71

J. Koziński idąc tokiem myślenia A. Masłowa mówi o potrzebach niedostatku i wzrostu oraz podkreśla, że potrzeby wzrostu nigdy nie są w pełni zaspokojone. We wspomnianej teorii transgresji autor zakłada, że transgresje to działania, które są najczęściej świadome i intencjonalne i polegają na przełamaniu dotychczasowych granic możliwości i osiągnięć jednostki – po to, aby zdobyć nowe wartości, a towarzyszy temu wcześniejsze zaspokojenie potrzeb.⁵⁹ Autor ten kładzie również nacisk na jeszcze jedną potrzebę, potrzebę hubrystyczną, która jest rozumiana, jako „(...) trwałe dążenie człowieka do potwierdzania i powiększania swojej wartości (ważności).”⁶⁰ Człowiek kierowany tą potrzebą dąży do wykazania swojej wyższości nad innymi oraz doskonałości, do popularności, sławy oraz rozgłosu, przez co chce wzmocnić pozytywny wizerunek własnej osoby.⁶¹ Według autora potrzeba ta znajduje się na pograniczu potrzeb osobistych i społecznych, gdyż jest związana z życiem społecznym – poczucie wyższości czy niższości można ukształtować jedynie w wyniku porównań społecznych – międzyludzkich. Jednocześnie jednak przejawia się ona w dążeniu człowieka do doskonałości, czyli jest niezależna od opinii innych ludzi.⁶² Ważną rolę w zaspokajaniu potrzeby hubrystycznej pełnią reakcje społeczne (komunikat społeczny), jak również druga forma tej potrzeby, czyli dążenie do doskonałości, dzięki któremu człowiek potwierdza lub wzmacnia swoją wartość poprzez stałe polepszanie jakości swoich dokonań w oparciu o wewnętrzne standardy doskonałości, które jednostka sama tworzy i których osiągnięcie wpływa na zaspokojenie potrzeby.⁶³

Autoedukacja a transgresja i system wartości

Jak wynika z definicji transgresji, człowiek przełamuje granice swoich możliwości po to, aby zdobyć nowe wartości. Wartości te może osiągnąć, ponieważ stanowi o tym cel jego dążeń jak również hierarchia wartości, która sprawia, że pewne elementy rzeczywistości wydają się bardziej cenne od pozostałych. Wartość definiowana jest jako: „(...) to wszystko, co uchodzi za ważne i cenne dla jednostki i społeczeństwa oraz jest godne pożądania, co łączy się z pozytywnymi przeżyciami i stanowi jednocześnie cel dążeń ludzkich.”⁶⁴ Wartości to idee, przekonania, ideały, ale też przedmioty materialne uznawane przez społeczeństwo i jednostkę za szczególnie cenne.⁶⁵ Milton Rokeach uznał, że wartości to swoiste przekonania, zaś system wartości to trwała organizacja przekonań o preferowanych sposobach postępowania lub ostatecznych stanach egzystencji, rozkładająca się wzdłuż kontinuum względnej ważności. System wartości w tym ujęciu można sprowadzić do dwóch głównych grup wartości, wyodrębnionych z ogólnego systemu przekonań człowieka.⁶⁶ Do tych grup należą: wartości ostateczne i instrumentalne. System wartości ostatecznych dotyczy

⁵⁹ J. Koziński J, *Transgresjonizm...*, op. cit., s. 780

⁶⁰ Ibidem, s. 119

⁶¹ Ibidem, s. 781

⁶² Ibidem, s. 122

⁶³ Ibidem, s. 120-121

⁶⁴ *Kontestacje pedagogiczne*. (w:) Śliwerski (red.), *Pedagogika wobec wartości*. Kraków 1993, s. 125

⁶⁵ Kowalska I., *Wartości w wychowaniu*. (w:) *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. Piłch (red.) Warszawa 2005, s. 39

⁶⁶ P. Brzozowski, *Skala Wartości (SW)*. Polska adaptacja Value Survey M. Rokeacha. Podręcznik. Warszawa 1989, s. 83

najważniejszych celów w życiu człowieka. Wśród nich Rokeach wyróżnia wartości indywidualne (osobiste) oraz wartości społeczne. Do grupy wartości społecznych zalicza np. bezpieczeństwo narodowe, pokój na świecie i równość, a do wartości osobistych: bezpieczeństwo rodziny, mądrość, dojrzała miłość, dostatnie życie itp. System wartości instrumentalnych odnosi się do sposobów postępowania, czyli sposobów osiągania celów. Również w tej grupie Rokeach dokonał podziału na dwie podgrupy: wartości moralne i wartości kompetencyjne. W skład wartości moralnych wchodzi takie wartości jak: kochający, posłuszny, uczciwy, odpowiedzialny, zaś kompetencyjnych: ambitny, intelektualista, logiczny, o szerokich horyzontach, obdarzony wyobraźnią.⁶⁷

Autoedukacja jako kreowanie „Ja” a wartości jako przekonania

W niniejszej artykule autorka przyjęła, że wartości to przekonania, zatem przekonania są tu rozumiane, jako „(...) reprezentacja poznawcza stanów rzeczy.”⁶⁸ Występują w postaci stanów życiowych „tu i teraz”, sądów na temat tych stanów, bądź w postaci sądów, jako składników wiedzy jednostki, która ma charakter dyspozycji. W jednym i drugim przypadku specyficzną własnością przekonania jest pewność, co do ich waloru poznawczego.⁶⁹ Przekonania można nabyć w toku zaspokojenia potrzeb w procesie uczenia się. S. Epstein w ramach poznawczo-doświadczeniowej teorii Ja wyróżnił cztery potrzeby podstawowe, które działają w ramach systemu doświadczeniowego. Oprócz potrzeb S. Epstein wyróżnił również cztery podstawowe przekonania, nabywane w toku realizacji potrzeb. Potrzeby i przekonania wpływają bezpośrednio na myśli, uczucia i zachowania człowieka, dlatego właśnie trafnie odzwierciedlają jego osobowość. Potrzeby i przekonania wchodzi ze sobą wzajemnie w interakcje.⁷⁰ I tak w toku realizacji potrzeb (uzyskania przyjemności i unikania bólu, zachowania stabilnego i spójnego systemu reprezentacji doświadczeń, kontaktu – nawiązania i potrzymania relacji z innymi, umacniania samooceny) jednostka może nabyć określone przekonania, które dotyczą świata, innych ludzi, siebie – swojej wartości i ogólnych sądów o kontroli nad życiem.⁷¹

- „(...) **świat** jest źródłem przyjemności i bezpieczeństwa vs źródłem bólu i zagrożenia;
- (...) **życie** jest sensowne, czyli przewidywalne, kontrolowane, sprawiedliwe vs bezsensowne, czyli nieprzewidywalne, niekontrolowane, niesprawiedliwe;
- (...) **ludzie** są godni zaufania, pomocni i korzystnie oddziałują na samopoczucie vs niegodni zaufania, zagrażający i powodujący napięcia;
- (...) **jestem osobą** wartościową, tzn. kompetentną, dobrą i godną miłości vs bezwartościową, tzn. niekompetentną, złą i niegodną miłości.”⁷²

⁶⁷ A. Jaworska, A. Matczak, J. Bitner, *Skala Wartości Rokeacha RVS. Polska normalizacja*. Warszawa 2011, s. 86-89

⁶⁸ K. Krzyżewski, Przekonanie. (w:) *Słownik psychologii*, Siuty (red.). Kraków 2005, s. 205

⁶⁹ Ibidem, s. 205

⁷⁰ Przytaczam za E. Wysocką, *Kwestionariusz Nastawień Intrapersonalnych, Interpersonalnych i Nastawień wobec Świata (KNIIŚ)*. Podręcznik testu – dla uczniów szkoły gimnazjalnej. Kraków 2001, s. 8-9

⁷¹ Przytaczam za J. Strelau i D. Doliński, *Psychologia*. Podręcznik Akademicki. Gdańsk 2008, s. 704

⁷² Ibidem, s. 704

Przekonania te stanowią z jednej strony czynnik osobowościotwórczy, z drugiej zaś efekt uczenia się w toku nabywania doświadczeń z samym sobą i otaczającym światem. Generalnie jednak stanowią indywidualny czynnik decydujący o podejmowaniu działań autoedukacyjnych oraz czynnik motywujący vs demotywujący do ich podejmowania.

Autoedukacja a samoocena

Niewątpliwie czynnikiem, który wpływa na rozwój osobowości, a tym samym na postawy i działania autoedukacyjne, jest samoocena. Definiując samoocenę, Morris Rosenberg, wychodzi z założenia, że ludzie mają odmienne postawy wobec różnych obiektów, a własne Ja jest jednym z tych obiektów. Samoocena jest, więc pozytywną lub negatywną postawą wobec Ja, rodzajem globalnej oceny siebie. Autor ten podkreśla, że wysoka samoocena oznacza przekonanie, że jest się wystarczająco dobrym, wartościowym człowiekiem, co niekoniecznie świadczy o tym, że osoba z wysoką samooceną uważa siebie za lepszą od innych. Niska samoocena oznacza niezadowolenie z siebie, odrzucenie własnego Ja.⁷³ W polskiej literaturze przedmiotu istnieje tendencja do podziału, wedle którego akcentowany jest emocjonalny lub poznawczy aspekt wymiaru percepcji własnego Ja.⁷⁴ Idąc tym tokiem myślenia – samoocena jest rozumiana jako „przekonanie o własnej wartości, przejawianie szacunku wobec własnej osoby i akceptację siebie (poziom wysoki – samoocena pozytywna, poziom niski – samoocena negatywna). Jest to oszacowanie własnej wartości, lub postawa wobec samego siebie, stanowiąca wypadkową schematów „Ja” obejmujących różne atrybuty: wygląd fizyczny, inteligencję i zdolności, moralność, funkcjonowanie interpersonalne.”⁷⁵ Samoocena globalna składa się z sumy samoocen częściowych, które obejmują sferę poznawczo-intelektualną (przekonanie o własnej inteligencji), fizyczną (przekonanie o własnej atrakcyjności fizycznej), społeczno-moralną (przekonanie o własnej atrakcyjności interpersonalnej i prawości etycznej), charakterologiczną (przekonanie o pozytywnych cechach charakteru).⁷⁶

W tym kontekście, z perspektywy pedagogicznego ujęcia autoedukacji ważne jest kształtowanie przekonań o sobie (samooceny), jako czynnika bezpośrednio decydującego o podejmowaniu działań autoedukacyjnych (osobotwórczych), we wszystkich sferach stanowiących elementy obrazu siebie.

Autoedukacja w kontekście źródeł motywacji do działań autokreacyjnych

Kolejnym czynnikiem osobotwórczym jest motywacja, pojmowana jako „(...) ogół motywów występujących aktualnie u danej jednostki”, zaś motyw ujmuje się jako „swoisty stan organizmu pobudzający osobnika do działania, które ma zaspokoić jakąś potrzebę.”⁷⁷ Psychologowie termin motywacja stosują do opisu mechanizmów odpowiedzialnych za uruchamianie, ukierunkowanie,

⁷³ Przytaczam za M. Łaguna, K. Lachowicz-Tabaczek, I. Dzwonkowska, *Skala samooceny SES Morisa Rosenberga – polska adaptacja metody*, „Psychologia Społeczna” 2007, nr 02 (04), s. 164

⁷⁴ Ibidem, s. 164-165

⁷⁵ E. Wysocka, *Kwestionariusz Nastawień Intrapersonalnych...*, op. cit., s. 28

⁷⁶ Ibidem, s. 28

⁷⁷ W. Okoń W, *Nauczanie problemowe we współczesnej szkole*. Warszawa 1975, s. 178

podtrzymywanie i zakończenie zachowania. Motywacja w tym znaczeniu dotyczy mechanizmów zachowań prostych i złożonych, wewnętrznych i zewnętrznych, afektywnych i poznawczych.⁷⁸ Opierając się na koncepcji transgresji należy odnieść się do motywacji wewnętrznej i zewnętrznej. Człowiek umotywowany zewnętrznie dąży do osiągnięcia określonej rzeczy wartościowej, która znajduje się w środowisku ekosojokulturowym. Kierując się motywacją wewnętrzną jednostka pragnie zaspokoić własne zainteresowania i zamiłowania, własną ciekawość poznawczą i uczucia estetyczne. Samo myślenie i samo działanie daje tutaj przyjemność i poczucie spełnienia. Uogólniając, można stwierdzić, że człowiek umotywowany zewnętrznie nie bierze pod uwagę osiągnięcia dobra, które znajduje się poza zadaniem, natomiast człowiek umotywowany wewnętrznie odczuwa satysfakcję z samego procesu pracy.⁷⁹ Taka motywacja jest utożsamiana z motywacją heterostatyczną, która tak jak motywacja homeostatyczna (działania ochronne) uruchamia działania transgresyjne. Motywacja ta, obejmuje ludzkie dążenia i aspiracje. Spełnienie aspiracji jest w tym kontekście bardzo istotne, ponieważ oznacza przekraczanie dotychczasowych granic przez podmiot.⁸⁰ O ile mówiąc o motywacji heterostatycznej używa się pojęcia aspiracji, o tyle do określenia motywacji homeostatycznej wykorzystuje się mechanizm funkcjonowania potrzeby. Potrzeba w tym kontekście rozumiana jest, jako deficyt wartości, stąd jest zaspokajana wyłącznie poprzez zdobycie określonych dóbr, takich jak pokarm, bezpieczeństwo czy dobra materialne. Potrzeba jest tu pojęciem użytecznym jedynie w momencie, gdy zostaje zdefiniowana jako rozbieżność między standardem a stanem aktualnym.⁸¹ Czasami określa się motywację homeostatyczną jako „niższą”, a motywację heterostatyczną jako wyższą. Jest to podejście błędne, ponieważ obie odgrywają niezbywalną i niepowtarzalną rolę w życiu człowieka. Bez pierwszej nie jest możliwe przystosowanie się człowieka do środowiska, bez drugiej człowiek nie mógłby budować struktur kulturowych. Maslow podkreśla, że połączenie obu typów motywacji potęguje wręcz aktywność jednostki.⁸²

Poprzez motywację heterostatyczną rozumiana jest motywacja poznawcza, którą rządzą prawa wzrostu. W zasadzie nie zostaje ona nigdy zaspokojona, tak jak np. potrzeba pokarmu lub potrzeba bezpieczeństwa. Jest to motywacja z natury niehedonistyczna, człowiek bowiem umotywowany w ten sposób tworzy i zdobywa informacje nie po to, aby otrzymać nagrodę z zewnątrz, ale dlatego, że próbuje zaspokoić własną ciekawość, przeżyć nieznaną dotąd doświadczenie – jest to zatem motywacja wewnętrzna.⁸³ Drugim rodzajem motywacji heterostatycznej jest motywacja hubrystyczna, która polega na „(...) dążeniu do potwierdzenia i wzrostu własnej ważności. Dzięki podejmowaniu ambitnych czynów, wykraczających poza dotychczasowe osiągnięcia, człowiek podnosi swoje znaczenie, jako osoby.”⁸⁴

⁷⁸ W. Łukasiewicz, Motywacja w najważniejszych systemach teoretycznych. (w:) *Psychologia. Podręcznik Akademicki*. Gdańsk 2000, s. 427

⁷⁹ J. Koziński, *Transgresja...*, s. 131

⁸⁰ J. Koziński, *Koncepcja transgresyjna...*, op. cit., s. 151

⁸¹ *Ibidem*, s. 151-153

⁸² *Ibidem*, s. 155-156

⁸³ *Ibidem*, s. 203-204

⁸⁴ *Ibidem*, s. 175

Autoedukacja młodego pokolenia – wyzwania i wskazania pedagogiczne

W niniejszym artykule autorka koncentruje się na okresie życia między 16 a 25 r.ż. Jest to czas przypadający na okres późnej adolescencji i wczesnej dorosłości. Okres adolescencji (od 16 r.ż.) jest to czas, w którym przemiany psychiczne zacierają w kierunku dojrzałej osobowości, młodzież staje się bardziej autonomiczna, jej postawy zaczynają się stabilizować i przyjmują powoli postać światopoglądu. Należy podkreślić, że wzrasta również krytycyzm w stosunku do samego siebie.⁸⁵ Okres młodości (od 18 do 25-30 r.ż) różni się od adolescencji tym, że następuje tutaj stabilizacja własnej tożsamości, pokonanie kryzysu tożsamości oraz zmierzenie się z rolami, jakie jednostka będzie musiała realizować w przyszłości.⁸⁶

Przemiany cywilizacyjne, ekonomiczne, społeczne, a w końcu skutki globalizacji sprawiły, że granica, która kiedyś była wyraźnie zarysowana pomiędzy okresem adolescencji a okresem dorosłości (choćby tej wczesnej) zasadniczo się zatarała. Nie dziwi zatem fakt wprowadzenia fazy przejściowej między dorastaniem a wczesną dorosłością, zwanej „wkraczaniem w dorosłość”. Termin ten został wyłoniony przez J. J. Arnetta i obejmuje okres od 18 r.ż do 25 r.ż., w którym młodzi ludzie, choć są w podobnym wieku, mogą istotnie różnić się od siebie w sferze indywidualnej, rodzinnej, edukacyjnej i zawodowej. W tym miejscu należy podkreślić, że rozwijająca się dopiero tożsamość młodych ludzi w obszarach: interakcji społecznych, aktywności zawodowej oraz budowania własnego światopoglądu jest dla każdej jednostki indywidualna i wyznaczona przez własne predyspozycje i aktywności.⁸⁷

Czas późnej adolescencji i „wschodzącej, wyłaniającej się dorosłości”, a więc okres przejściowy między adolescencją a dorosłością, w którym następują dynamiczne zmiany w zakresie kształtowania własnej osobowości, tożsamości, stosunku do siebie samego, świata, własnego życia – własnej przyszłości są interesujące poznawczo. Zmiany te są – ze względów kulturowych – współcześnie wielokierunkowe, niedookreślone, ale jednocześnie silnie motywowane tendencją do określenia siebie, a więc determinują świadomie podejmowane działania autokreacyjne i autoedukacyjne.

Wnioski – autoedukacja młodego pokolenia a powinności pedagoga

Próba definicyjnych rozstrzygnięć dotyczących pedagogicznego i psychologicznego ujęcia zjawiska autoedukacji, jest podstawą dokonywania eksploracji w obszarach współczesnego wychowania i socjalizacji, albowiem niewątpliwie ze względu na myślenie o rozwoju człowieka jako procesie całościowym, także procesy edukacyjne nie mogą kończyć się w jakimś „sztywno przyjętym momencie rozwoju”, gdyż człowiek musi sprostać różnym wyzwaniom, zadaniom wynikającym ze zmieniających się ról społecznych i zmieniających się warunków kulturowych. Konieczne jest zatem w procesie edukacji kształtowanie pozytywnych postaw wobec działań autoedukacyjnych, rozbudzanie potrzeb

⁸⁵ I. Obuchowska, *Adolescencja...*, op. cit., s. 186-199

⁸⁶ D. Boyd, H. Bee, *Psychologia rozwoju człowieka*. Poznań 2008, s. 44

⁸⁷ Przytaczam za E. Gurbą., *Wczesna dorosłość*. (w:) *Psychologia rozwoju człowieka*. Warszawa 2011, s. 287-289

wzrostu, formowanie systemu wartości sprzyjającego rozwojowi, budzenie motywacji do aktywności transgresyjnej. Analizowane pojęcia pozostają ze sobą w immanentnym związku, stanowiąc podstawę budowania modelu wspierającego rozwój człowieka w taki sposób, by był on skłonny podejmować działania samokształcące, samowychowujące przez całe życie, a co stanowi dziś jeszcze tylko wartość dodaną, ale stającą się niezbywalną koniecznością – kształtowanie postaw transgresyjnych, zarówno w obszarze indywidualnego doskonalenia, jak i doskonalenia świata, w którym jednostka żyje (transgresje prywatne i publiczne). Transgresyjność jako efekt autoedukacji jest niewątpliwie koniecznością, w świecie, który proponuje wielość rozwiązań, zaś mniej daje możliwości niejako „nadanych z góry”. Transgresyjność jest postawą jednostki sprawczej, sprawującej kontrolę nad sobą, własnym życiem, a także nad światem, w którym jednostka żyje – wszystkie te elementy (JA, WŁASNE ŻYCIE, ŚWIAT ŻYCIA) muszą być w sposób ciągły kształtowane, ale by to było możliwe, człowiek musi mieć potrzebę, motywację i system wartości, które sprzyjają aktywnemu doskonaleniu siebie i świata (działalność autoedukacyjna). Jak bowiem przekonuje Józef Koziński: „człowiek przyszłości będzie transgresyjny, albo nie będzie go wcale”.

Streszczenie

Niniejszy artykuł ma na celu próbę przedstawienia postaw młodzieży „wkraczającej w dorosłość” wobec własnej aktywności autoedukacyjnej. W niniejszym artykule zostało przyjęte, że aktywność autoedukacyjna stanowi formę działań transgresyjnych. Rozważania teoretyczne rozpoczyna charakterystyka autoedukacji, jako synteza procesów samowychowania, samokształcenia i samonauczenia oraz autokreacji i samorealizacji. Zagadnienia te, są przedstawiane w ujęciu pedagogicznym jak również w oparciu o teorie psychologiczne, głównie teorię transgresyjną człowieka Józefa Kozińskiego. W kolejnej części artykułu następuje odwołanie do procesów osobowościowych, które to uruchamiają aktywność autoedukacyjną człowieka. Interesujące zagadnienia są ukazane w oparciu o fazę rozwojową nazywaną przez J. J. Arnetta „wkraczaniem w dorosłość” oraz jej okresy graniczne.

Summary

The aim of this article is to present different attitudes of young people “entering the adulthood” considering their self-educative activity. In this dissertation it was established, that self-educative activity stands as a form of transgressive action. The theoretical consideration begins with characteristics of self-education as a synthesis of the self-education and self-study processes as well as self-creation and self-realization. Those issues are shown from the pedagogical angle and are based on psychological theories, mainly human transgressive theory by Józef Koziński. The following part of the article is dedicated to personality-creative processes, which launch the human self-educative activity. Interesting issues are shown based on development phase called “entering the adulthood” by J. J. Arnett and its boundary periods.

Bibliografia

1. Baley S., *Drogi samopoznania*. Warszawa 1946
2. Boyd D., Bee H., *Psychologia rozwoju człowieka*. Poznań 2008
3. Brzozowski P., *Skala Wartości (SW). Polska adaptacja Value Survey M. Rokeacha. Podręcznik*. Warszawa 1989
4. Epstein S., *Cognitive-experiential self-theory*, (w:) L. Pervin (red.), *Handbook of personality theory and research. Theory and research*. New York 1990a
5. Epstein S., *Cognitive-experiential self-theory. An integrative theory of personality*. (w:) R. Curtis (red.), *The relational self: Convergences in psychoanalysis and social psychology*. New York 1991b
6. Epstein S., *Cognitive-experiential self-theory. Implications for developmental psychology*. (w:) M. Gunnar & L. A. Sroufe (red.), *Self-processes and development*, Vol. 23. Minnesota Symposia on Child Psychology, Hillsdale 1991a
7. Epstein S., *Conscious and unconscious self-esteem from the perspective of cognitive-experiential self-theory*. (w:) M. H. Kernis (red.), *Self-Esteem: Issues and answers*. New York 2006
8. Epstein S., *Wartości z perspektywy poznawczo-przeżyciowej teorii „ja”*. (w:) J. Reykowski, N. Eisenberg, E. Staub, *Indywidualne i społeczne wyznaczniki wartościowania*. Wrocław 1990b
9. Jankowski D., *Autoedukacja*. (w:) T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. Warszawa 2005
10. Jankowski D., *Autoedukacja wyzwaniem współczesności*. Toruń 1999
11. Jankowski D., *Pedagogika kultury. Studia i koncepcje*. Kraków 2006
12. Jaworska A., Matczak A., Bitner J., *Skala Wartości Rokeacha RVS. Polska normalizacja*. Warszawa 2011
13. Kowalska I., *Wartości w wychowaniu*. (w:) T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. Warszawa 2005
14. Koziński J., *Koncepcje psychologiczne człowieka*. Warszawa 2000
15. Koziński J., *Psychologiczna teoria samowiedzy*. Warszawa 1981
16. Koziński J., *Transgresja i kultura*. Warszawa 1997
17. Koziński J., *Transgresjonizm*. (w:) T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. Warszawa 2005
18. Krzyżewski K., *Przekonanie*. (w:) T. Siuta (red.), *Słownik psychologii*. Kraków 2005
19. Kupisiewicz Cz., *Dydaktyka ogólna*. Warszawa 2000
20. Lewowicki T., *Indywidualizacja kształcenia. Dydaktyka różnicowa*. Warszawa 1977
21. Ludwiczak S., *Samoedukacja*. Toruń 2009
22. Łąguna M., Lachowicz-Tabaczek K., Dzwonkowska I., *Skala samooceny SES Morrisa Rosenberga – polska adaptacja metody*, „Psychologia Społeczna” 2007, nr 2(04)
23. Łobocki M., *Pedagogika wobec wartości*. (w:) T. Śliwerski (red.), *Kontestacje pedagogiczne*. Kraków 1993
24. Łukasiewicz W., *Motywacja w najważniejszych systemach teoretycznych*. (w:) *Psychologia. Podręcznik Akademicki*, Tom 2. Gdańsk 2000

25. Matwijów B., *Kształtowanie się człowieka w pedagogicznych koncepcjach XX wieku*. Kraków 1994
26. Obuchowski K., *Galaktyka potrzeb. Psychologia dążeń ludzkich*. Poznań 2000
27. Okoń W., *Nauczanie problemowe we współczesnej szkole*. Warszawa 1975
28. Pałka S., *Metodologia. Badania. Praktyka pedagogiczna*. Gdańsk 2006
29. Pawlak J., *Autokreacja. Psychologiczna analiza zjawiska i jego znaczenie dla rozwoju człowieka*. Kraków 2009
30. Popek S., *Zdolności i uzdolnienia twórcze – podstawy teoretyczne*. (w:) S. Popek (red.), *Aktywność twórcza dzieci młodzieży*. Warszawa 1988
31. Reber A. S., Reber E. S., *Samorealizacja*. (w:) I. Kurcz, K. Skarżyńska (red.), *Słownik Psychologiczny*. Warszawa 2008
32. Reykowski J., *Z zagadnień psychologii motywacji*. Warszawa 1977
33. Siek S., *Wybrane metody badania osobowości*. Warszawa 1983
34. Strelau J., Doliński D., *Psychologia. Podręcznik Akademicki*. Gdańsk 2008
35. Wysocka E., *Kwestionariusz Nastawień Intrapersonalnych, Interpersonalnych i Nastawień wobec Świata (KNIIS)*. Podręcznik testu – dla uczniów szkoły gimnazjalnej. Kraków 2001